

УДК 657

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Жаворонок А.В., Дзюбик І.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті визначено основні завдання та фундаментальні напрями аналізу виробничих запасів на підприємствах України. Розглянуто питання забезпеченості підприємств виробничими запасами та загальної потреби в них. Досліджено необхідність ретельного вибору постачальників для підтримання ритмічної роботи підприємства. Розкрито особливості визначення основних показників ефективного використання виробничих запасів у процесі здійснення господарської діяльності. Виокремлено перелік факторів, які впливають на рівень матеріаломісткості продукції.

Ключові слова: виробничі запаси, напрями аналізу, забезпеченість, обсяг, структура, рух, показники, ефективність, матеріаломісткість.

Постановка проблеми. Для забезпечення безперервного процесу виробничо-господарської діяльності необхідним є певний запас сировини, матеріалів та інших матеріальних цінностей. Вони займають домінуючу позицію в складі матеріальних витрат підприємств, а їхня вартість здійснює значний вплив на формування собівартості виготовленої продукції. Виходячи з цього, необхідна чітка організація аналізу виробничих запасів з метою їх раціонального використання й підвищення ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем аналізу забезпечення та ефективного використання виробничих запасів у своїх працях приділяли увагу такі вітчизняні науковці: С.В. Андрос, В.З. Бурчевський, Ф.Ф. Бутинець, О.І. Гадзевич, Л.Л. Горецька, М.В. Кужельний, Г.М. Мельничук, Є.В. Мних,

П.Я. Попович, П.Т. Саблук, Н.В. Чабанова, М.Г. Чумаченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг досліджень фахівців щодо аналізу виробничих запасів, все ж таки недостатньо висвітлено питання забезпеченості ними підприємства та реалізації такого аналізу за основними напрямками їх руху.

Мета статті. Метою даного дослідження є визначення ролі аналізу виробничих запасів для раціонального їх використання та підвищення ефективності виробництва.

Виклад основного матеріалу. Виробничі запаси виступають одним з найважливіших елементів здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства. Це вид запасів, які за своїм економічним змістом є предметами праці. Їх особливість полягає у тому, що вони обслуговують

один виробничий цикл та свою вартість повністю переносять на собівартість готових виробів.

У процесі споживання виробничих запасів відбувається їх трансформація в матеріальні витрати, тому оцідливе використання палива, сировини, матеріалів, енергії знижує собівартість продукції. У загальній сукупності витрат на виробництво матеріальні витрати становлять приблизно 70%, що є свідченням високої матеріаломісткості продукції. Зниження матеріаломісткості продукції є надзвичайно важливим напрямом поліпшити роботу, оскільки оцідливе витрачання всіх видів виробничих запасів дає зростання виробництва та зниження собівартості [4, с. 39].

Визначення терміну «запаси» наведено у П(С) БО 9 «Запаси» [1], відповідно до п. 4 якого «запаси – активи, які підприємство утримує для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством».

Аналіз виробничих запасів підприємства має за мету забезпечити ефективне виконання виробничої програми за рахунок зведення до мінімуму матеріальних витрат, зменшення обсягу виробничих запасів, зниження цін на ресурси та підвищення їх якості.

У результаті неналежної уваги питанням обліку та аналізу використання виробничих запасів губиться контроль за місцями безпосереднього використання виробничих запасів по певним структурним підрозділах, де виникає основна маса відхилень від установлених норм витрат [9, с. 45].

Основними завданнями економічного аналізу забезпеченості й використання виробничих

запасів підприємства є такі: оцінка реальності планів матеріально-технічного постачання, ступеня їх виконання, впливу на обсяг виробництва продукції, її собівартість та інші показники господарської діяльності; оцінка забезпечення підприємства окремими видами виробничих запасів; оцінка рівня інтенсивності та ефективності використання матеріальних ресурсів; визначення характеру складських запасів, оцінка руху та структури споживання матеріальних ресурсів; систематизація факторів, які зумовили відхилення фактичних показників використання виробничих запасів від планових (прогнозованих); моделювання взаємозв'язків між обсягами випуску продукції та матеріаломісткістю, матеріаловіддачею, іншими факторними показниками; виявлення внутрішньовиробничих резервів економії виробничих запасів і оцінка їх впливу на обсяг діяльності [15, с. 102-103].

Визначені напрями неможливо дослідити, не сформувавши інформаційної бази. Часткова інформація про структуру, обсяги виробничих запасів, наведена у формах фінансової звітності № 1 (балансі) та № 5 (примітки до річної фінансової звітності (VIII «Запаси»)). Проте, не вся інформація, яка необхідна для аналізування процесу управління виробничими запасами має своє відображення у фінансовій звітності (значна частина інформаційного забезпечення міститься в управлінському обліку та первинній документації), що зумовлює формування спеціального інформаційного забезпечення [8, с. 172].

Поставленні завдання аналізу стану управління виробничими запасами неможливо виконувати без відповідних окреслених напрямів. Таким чином аналітичний процес доцільно подати у вигляді певної послідовності робіт, які дадуть

Рис. 1. Напрями аналізу виробничих запасів підприємств

Джерело: [7, с. 178]

зможу систематизувати й оптимізувати методику, зменшити трудомісткість процедур та підвищити одержуваний ефект. У науковій літературі розглядаються різні варіанти етапів аналізу виробничих запасів, а тому О.Е. Кузьмінською систематизовано основні види аналітичних робіт щодо виробничих запасів підприємств за уточненими напрямками аналізу (рис. 1).

Для того щоб достовірно визначити, наскільки підприємство забезпечене матеріальними ресурсами, необхідно:

1) вивчити порядок розрахунку й обґрунтованості договорів на поставку матеріальних ресурсів, умови поставок;

2) визначити характер виробничих матеріальних запасів і зміну їх структури;

3) перевірити обґрунтованість норм виробничих запасів і потребу в матеріальних ресурсах;

4) визначити забезпеченість матеріально-технічними ресурсами та ефективність їх використання;

5) виявити можливості зниження виробничих запасів і потреби в матеріальних ресурсах;

6) накреслити заходи щодо зниження понаднормативних і зайвих запасів матеріалів [10].

Розрахунок потреби у виробничих запасах важливий тому, що на його основі формується тактика організації матеріально-технічного постачання, визначаються постачальники, а також терміни й обсяги поставок. Загальну потребу підприємства в тому чи іншому виді матеріалів можна визначити за наступною формулою [3, с. 206]:

$$P_0 = P_n + P_e + P_p + P_{зв} - Z_n, \quad (1)$$

де P_0 – загальна потреба;

P_n – потреба у виробництві;

P_e – потреба на експериментально-дослідні роботи;

P_p – потреба на ремонт;

$P_{зв}$ – потреба на утворення нормативних залишків на кінець аналізованого періоду;

Z_n – запас на початок аналізованого періоду.

Перевіряючи розрахунки потреб, треба з'ясувати, чи враховані зміни у номенклатурі та асортименті призначеної до випуску продукції, чи враховані зміни питомих норм витрат на одиницю продукції, чи враховані заходи, спрямовані на підвищення технічного рівня виробництва, вдосконалення організації виробництва та праці [10].

Проблема оптимізації розмірів виробничих запасів є надзвичайно актуальною. Це пов'язано з тим, що підприємства несуть значні витрати, пов'язані зі складуванням, псуванням, старінням товарно-матеріальних цінностей. Крім того, значні виробничі запаси – це «омертвіння» грошових засобів, які у них вкладені, недоотримання прибутку в результаті інших інвестиційних можливостей. Разом з тим достатньо великий запас матеріальних рятуює підприємство від зупинки виробництва чи придбання дорогих матеріалів – замінників, зберігає грошові засоби від інфляції. Більша кількість замовлень при придбанні матеріальних ресурсів, хоч і призводить до утворення великих запасів, але має зміст тоді, коли підприємство може домогтися від постачальників зниження ціни (так як великий розмір замовлень часто передбачає деякі пільги, що надаються постачальником як знижка ціни) [13, с. 136].

У ході аналізу потрібно дати оцінку вибору постачальників виробничих запасів, з'ясувати, чи врахувало підприємство при їх виборі такі фактори [12]:

– відповідність виробничої потужності постачальників потребі підприємства у запасах;

– територіальну віддаленість постачальника;

– можливість оперативного постачання запасів;

– швидкість реакції на потреби покупця;

– репутацію постачальника тощо.

Рівномірне та синхронне надходження сировини від постачальників є основною умовою ритмічної роботи підприємства, належного задоволення потреб споживачів у продукції, укріплення позицій підприємства на ринку та формування його «доброго іміджу». Тому, у процесі оцінки портфеля договорів поставки сировини за ритмічністю необхідно визначити відповідність обсягу надходження окремих партій кожного виду сировини, встановленому договірними термінами [6, с. 275].

Коефіцієнт ритмічності можна визначити за формулою:

$$K_p = \frac{OP_p}{OP_\theta}, \quad (2)$$

де K_p – коефіцієнт ритмічності поставки певного виду сировини;

OP_p – обсяг даного виду сировини з урахуванням ритмічності її поставки;

OP_θ – обсяг поставки даного виду сировини за договором

Оцінка портфеля договорів поставок щодо асортименту сировини здійснюється за допомогою коефіцієнта асортиментності, який можна розрахувати за наступним чином:

$$K_a = \frac{OP_a}{OP_\theta}, \quad (3)$$

де K_a – коефіцієнт асортиментності (виконання плану поставки сировини з урахуванням її асортименту);

OP_a – обсяг поставки сировини, який заховують у виконання договору за асортиментом;

OP_θ – обсяг поставки сировини за договором [6, с. 272].

Наступним кроком в аналізі забезпеченості підприємства виробничими запасами є визначення забезпеченості ними підприємства в днях. Даний показник розраховують шляхом ділення фактичного обсягу цього запасу у натуральному вимірнику на середньодобові витрати цього запасу в тих самих натуральних вимірниках.

Для покращення управління виробничими запасами доречно проводити загальний аналіз обсягу і структури виробничих запасів підприємства, який передбачає проведення горизонтального аналізу виробничих запасів на складі, тобто аналізу динаміки виробничих запасів за певні періоди часу, визначення абсолютних і відносних показників змін за номенклатурними позиціями та визначення тенденцій змін у часі (тренду). Крім горизонтального аналізу доцільно проводити вертикальний аналіз структури виробничих запасів підприємства та коефіцієнтний порівняльний аналіз якісного стану та руху виробничих запасів [7, с. 178].

Слід зазначити, що чим ефективніше використовуються матеріальні ресурси, тим менше

їх витрачається на виготовлення певної кількості продукції, тобто створюється можливість збільшити обсяги виробництва, що в цілому підвищує його ефективність.

Для оцінки ефективності використання матеріальних ресурсів використовують систему узагальнюючих та індивідуальних показників.

До узагальнюючих показників належать прибуток на гривню матеріальних витрат, матеріаловіддача, матеріаломісткість, коефіцієнт співвідношень темпів зростання обсягу виробництва і матеріальних витрат, частка матеріальних витрат у собівартості продукції, коефіцієнт використання матеріалів.

Прибуток на гривню матеріальних витрат є найбільш узагальнюючим показником ефективності використання матеріальних ресурсів. Його визначають співвідношенням суми одержаного прибутку від основної діяльності до суми матеріальних витрат [5, с. 75]:

Матеріаловіддача продукції характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів та розраховується діленням вартості виробленої продукції на суму матеріальних витрат [5, с. 75]:

$$M_s = \frac{\sum(K \times \Pi_m)}{\sum(K \times H^n \times \Pi^n)}, \quad (4)$$

де M_s – матеріаловіддача продукції в грн.;

K – обсяг випуску продукції (в натуральних одиницях);

H^n – норма витрачання n -виду матеріалу на одиницю продукції (у натуральних вимірниках);

Π^n – ціна одиниці n -виду матеріалу за період, що аналізують, грн.;

Π_m – відпускна ціна одиниці продукції, грн.

Показник характеризує, скільки виробленої продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, енергії).

Матеріаломісткість продукції є зворотнім показником до показника матеріаловіддачі й відображає рівень матеріальних витрат (без амортизації) на кожну гривню товарної продукції. Розраховується показник наступним чином [5, с. 75]:

$$M_m = \frac{\sum(K \times H^n \times \Pi^n)}{\sum(K \times \Pi_m)} = \frac{1}{M_s}, \quad (5)$$

Коефіцієнт співвідношення темпів зростання обсягу виробництва та матеріальних витрат визначають відношенням індексу валової продукції до індексу матеріальних витрат. Він характеризує у відносному вираженні динаміку матеріаловіддачі і, разом з тим, розкриває фактори її зростання [11, с. 212].

Частка матеріальних витрат у собівартості продукції обчислюється шляхом відношення суми матеріальних витрат до повної собівартості виробленої продукції. Динаміка цього показника характеризує зміну матеріаломісткості.

Коефіцієнт матеріальних витрат становить відношення фактичної суми матеріальних витрат до планової, перерахованої на фактичний обсяг випущеної продукції. Він показує, наскільки економно використовують матеріали в процесі виробництва, чи немає перевитрат порівняно з установленними нормами. Якщо коефіцієнт більше 1, це свідчить про перевитрати матеріальних

ресурсів на виробництво продукції, і, навпаки, якщо менше 1, то матеріальні ресурси використовували економніше. Індивідуальні (часткові) показники застосовують для характеристики ефективності використання окремих видів матеріальних ресурсів (місткість сировини, металомісткість, місткість палива, енергомісткість тощо) [11, с. 213].

Аналіз матеріаломісткості проводиться у наступному порядку:

– визначається загальна оцінка матеріаломісткості продукції;

– аналізується зміна матеріаломісткості за окремими елементами витрат;

– визначається вплив зміни факторів на матеріаломісткість продукції [14].

Аналіз матеріаломісткості продукції дає можливість пошуку резервів скорочення матеріальних витрат на виробництво продукції та сприяє зниженню собівартості.

Недоліки в постачанні, зменшення обсягів матеріалів у поточних матеріальних запасах та перевитрати матеріалів при їх використанні може певною мірою компенсуватися економією їх у виробничому процесі. Але для цього необхідно провести оцінку ефективності використання матеріальних запасів за допомогою системи різноманітних показників, зокрема таких як: коефіцієнт використання запасів; швидкість оборотності (тривалість обороту), коефіцієнт оборотності (кількість оборотів).

Коефіцієнт оборотності запасів (коефіцієнт інтенсивності використання) розраховується діленням собівартості реалізованої за звітний період продукції на вартість виробничих запасів.

Рівень оборотності виробничих запасів значною мірою залежить від галузевих особливостей.

Тривалість обороту виробничих запасів представляє собою кількість днів, яка необхідна для перетворення виробничих запасів в грошову форму, і є величиною, оберненою до коефіцієнта оборотності [2, с. 56-57].

Загальна матеріаломісткість залежить від обсягу виробленої продукції та суми матеріальних витрат на її виробництво. В свою чергу, обсяг випуску продукції в вартісному вираженні (ВП) може змінитися за рахунок кількості виготовленої продукції (ВВП), її структури (V_{di}) і рівня відпускних цін (Π_i). Сума матеріальних витрат (МЗ) залежить від обсягу виготовленої продукції, її структури, а також витрат матеріалів на одиницю продукції (УР_i) та вартості матеріалів (Π_m). У підсумку загальна матеріаломісткість залежить від обсягу виготовленої продукції, її структури, норм витрат матеріалів на одиницю продукції, цін на матеріальні ресурси, відпускних цін на продукцію [11, с. 213].

Таким чином, факторну модель матеріаломісткості можна подати у вигляді формули 6 [11, с. 214]:

$$M_m = \frac{MЗ}{ВП} = \frac{\sum(VВП \times V_{di} \times УР_i \times \Pi_m)}{\sum(VВП \times V_{di} \times \Pi_i)} \quad (6)$$

Висновки. Таким чином, варто зауважити, що ефективна організація аналізу виробничих запасів сприяє виявленню негативних аспектів у процесах забезпечення підприємства матеріальними

ресурсами та їх раціонального використання у виробничих цілях. У свою чергу це дасть змогу виявити резерви скорочення матеріальних витрат та відповідно зниження собівартості продукції.

Список літератури:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» № 246 від 20 жовтня 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Багрій К.Л. Особливості аналізу ефективності використання матеріальних запасів підприємства / К.Л. Багрій // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2010. – № 7(1). – С. 50-58.
3. Бондар Н.М. Економіка підприємства: навч. посіб. / Н.М. Бондар. – Вид-во А.С.К., 2004. – 400 с.
4. Бурдейна Л.В. Теоретичні основи аналізу забезпечення та ефективного використання виробничих запасів на підприємствах / Л.В. Бурдейна // Молодий вчений. – 2015. – № 3(1). – С. 39-43.
5. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 180 с.
6. Косовець Г.М. Методичні аспекти оцінки забезпеченості овочепереробних підприємств якісною сировиною / Г.М. Косовець // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2013. – № 1-2(2). – С. 266-277.
7. Кузьмінська О.Е. Напрями аналізу виробничих запасів підприємств / О.Е. Кузьмінська // Вчені записки: зб. наук. пр. / Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – 2014. – № 16. – С. 174-180.
8. Мельник О.Г. Метод аналізування стану управління виробничими запасами на вітчизняних машинобудівних підприємствах / О.Г. Мельник, Л.М. Ганас // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – № 10. – С. 169-175.
9. Михалевич С. Учет и внутрихозяйственный контроль использования материалов / С. Михалевич // Бухгалтерский учет и аудит. – 2010. – № 3. – С. 45-48.
10. Попович П.Я. Економічний аналіз та аудит на підприємстві / П.Я. Попович. – 3-є, вид. перероб. і доп. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 209 с.
11. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М – 2009. – 536 с.
12. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислових підприємств: навч. посібн. / Тарасенко Н.В. – К.: Алерта, 2003. – 485 с.
13. Фалінська М. Економічна сутність та аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів / М. Фалінська // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 6(39). – С. 132-137.
14. Чумаченко М.Г. Економічний аналіз: [навчальний посібник] / М.Г. Чумаченко. – К.: КНЕУ, 2003. – 540 с.
15. Шмиголь Н.М. Роль і місце аналізу виробничих запасів у системі управління ресурсним потенціалом підприємства / Н.М. Шмиголь, А.А. Антонюк, А.А. Нестеренко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2015. – № 5. – С. 102-106.

Жаворонок А.В., Дзюбик І.В.

Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЕННОСТИ АНАЛИЗА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАПАСОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Аннотация

В статье определены основные задачи и фундаментальные направления анализа производственных запасов на предприятиях Украины. Рассмотрены вопросы обеспеченности предприятий производственными запасами и общей потребности в них. Исследована необходимость тщательного выбора поставщиков для поддержания ритмичной работы предприятия. Раскрыты особенности определения основных показателей эффективности использования производственных запасов в процессе осуществления хозяйственной деятельности. Выделены перечень факторов, влияющих на уровень материалоемкости продукции.

Ключевые слова: производственные запасы, направления анализа, обеспеченность, объем, структура, движение, показатели, эффективность, материалоемкость.

Zhavoronok A.V., Dziubyk I.V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FEATURES OF THE ANALYSIS OF INVENTORY OF THE COMPANY

Summary

The article defines the main objectives and fundamental directions of the analysis of inventory in Ukrainian enterprises. Tasks of the enterprises inventory provision and the overall need for them have been discussed. The necessity of careful choice of suppliers for providing of rhythmic work of the company is investigated. The features of determining of indexes of enterprise inventory usage efficiency in the process of economic activity are exposed. The list of factors that influence on the level of material consumption of products is distinguished.

Keywords: inventory, directions of the analysis, provision, amount, structure, movement, efficiency, material consumption.